

Ярослав Яцків: шкіци до портрета

The Encyclopedia Herald of Ukraine

2025. Vol. 17

DOI: 10.37068/evu.17.12

Article history:

Received 25/10/2025

Accepted 26/11/2025

Published 01/12/2025

Citation: Zagorodny, A., Huk, I., Negriyko, A., Libanova, E., Zhovtyansky, V., Kushnir, R., Matiash, I., Dobko, T., Zhulynsky, M., & Strikha, M. (2025). Yaroslav Yatskiv: a portrait in sketches. *The Encyclopedia Herald of Ukraine*, 17, 139-152.
<https://doi.org/10.37068/evu.17.12>

© 2025 Authors

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ISSN 2706-9990 (print)
ISSN 2707-000X (online)

Анатолій Загородній

Президія НАН України, Київ, Україна

ORCID: 0000-0002-7953-6726

Email: zagorodny@nas.gov.ua

Ігор Гук

Віденський медичний університет, Відень, Австрія

Email: ihor.huk@gmail.com

Анатолій Негрійко

Інститут фізики НАН України, Київ, Україна

ORCID: 0000-0002-2954-5157

Email: negriyko@nas.gov.ua

Елла Лібанова

Інститут демографії та проблем якості життя НАН України, Київ, Україна

ORCID: 0000-0001-7170-7159

Email: libanova@nas.gov.ua

Віктор Жовтянський

Інститут газу НАН України, Київ, Україна

ORCID: 0000-0002-9532-423X

Email: zhovt@ukr.net

Роман Кушнір

Інститут прикладних проблем механіки і математики ім. Я. С. Підстригача НАН України, Львів, Україна

ORCID: 0000-0003-2749-6846

Email: kushnir@iapmm.lviv.ua

Ірина Матяш

Інститут історії України НАН України, Київ, Україна

ORCID: 0000-0002-7565-1866

Email: matiashib@nas.gov.ua

Тетяна Добко

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Київ, Україна

ORCID: 0000-0002-5993-7856

Email: dobko@nbuv.gov.ua

Микола Жулинський

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Київ, Україна

ORCID: 0000-0003-1474-728X

Email: zhulynskyj@nas.gov.ua

Максим Стріха

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна;

Інститут фізики напівпровідників ім. В. Є. Лашкарьова НАН України, Київ, Україна

ORCID: 0000-0002-2380-0305

Email: maksym_strikha@hotmail.com

Резюме

25 жовтня 2025 року виповнилося 85 років відомому українському астроному, геодезисту, фахівцеві в галузі астрометрії та космічної геодинаміки, державному й громадському діячеві Ярославові Степановичу Яцківу. У цій статті-“калейдоскопі” зібрано шкідливі відомі діячів української науки до портрета ювіляра.

Ключові слова

Ярослав Яцків, ювілей, науковець, громадський діяч, організатор науки.

**Анатолій Загородній, академік НАН України,
доктор фізико-математичних наук**

Для мене академік НАН України Ярослав Яцків — видатний астроном, блискучий організатор науки, відомий громадський діяч, громадянин, небайдужий до всього, що відбувається в нашій країні і Академії, — живе втілення гасла “Per aspera ad astra” (“Крізь терни до зірок”); і не лише в переносному значенні (такий уже фах у Ярослава Степановича), а й у прямому сенсі. Відверта й щира людина, чийми добрими порадами я неодноразово користувався. Завжди дотримується даного слова. Має заслужену повагу колег і громадян.

Щиро зичу Ярославу Степановичу добра й здоров'я, подальших звершень та многа і блага літа.

Ігор Гук, іноземний член НАН України, доктор медицини

Одного сонячного дня на початку 1990-х років у моє віденське помешкання на Stadiongasse, 4, здавалося, буквально “впала зірка з космосу”. На той час я майже безперервно перебував в операційній хірургічній клініки Віденського університету, де працював над вдосконаленням програми трансплантації печінки. Це був період, коли наша клініка залишалася провідним хірургічним центром на європейському континенті в цій галузі, і попереду ще було безліч питань, що вимагали фахових розв'язків.

То був мій власний “хірургічний космос”. І раптом у мій зосереджений, майже герметичний світ прорвалося проміння великого космосу в особі справжньої зірки — Ярослава Степановича Яцківа. Ця зустріч стала переломною: вона перенесла мене з мого професійного всесвіту в інший — український. Саме завдяки Ярославу Степановичу, як він тоді відкомендувався, я вперше усвідомив, що науковий поступ може мати й національний вимір.

За останні 35 років про Ярослава Яцківа вже було сказано й написано чимало, зокрема на сторінках журналу “Світогляд”. Тим, хто справді прагне глибше пізнати особу академіка Яцківа, раджу звернутися до чисел 1(33)/2012, 3(65)/2017 і 1(93)/2022. Разом вони формують цілісне уявлення про його наукову постать, громадянську позицію та, частково, навіть про його присутність у моєму житті. Уважний читач легко помітить найсуттєвіше: Ярослав Яцків володіє рідкісним талантом — підносити людину, вводити її в ширший інтелектуальний обрій, де наука стає формою служіння Україні. Упродовж усього життя він залишається патріотом, який прославляє свою державу — і в академічних колах, роблячи наукові відкриття, і серед різних громад як в Україні, так і закордоном.

Вельмишановний Ярославе Степановичу, з нагоди Вашого свята бажаю Вам і надалі підіймати український народ у власний національний космос — так, як свого часу підняли Ви мене.

За це я Вам безмежно вдячний. Часто згадую нашу останню зустріч у Перемишлі, де Ви надавали підтримку молодому поколінню. Ви — справжній Герой своєї України.

Анатолій Негрійко, член-кореспондент НАН України, доктор фізико-математичних наук

Моя душа — як поле без межі.
Мені болить, а я того не кажу.
Л. Костенко

Про першу зустріч. У 1984 році в нашій лабораторії Інституту фізики було створено лазер, здатний реєструвати зміщення дзеркала на відстань у десять мільйонів разів меншу за розміри атома. Згодом ми звернулися до щойно обраного академіка, директора Головної астрономічної обсерваторії Ярослава Яцківа з пропозицією використати цю розробку для реєстрації гравітаційних хвиль. Обговорення показало, що для реального успіху потрібні ще щонайменше два порядки додаткової чутливості. Тому задум відклали, але від зустрічі залишилося сильне враження — масштабність його мислення та потужна енергія молодого вченого були відчутні відразу (через тридцять років американські дослідники створили ще досконаліші лазерні інтерферометри, зареєстрували гравітаційні хвилі й отримали за це Нобелівську премію).

Про війну. Улітку 2014 року Відділення фізики й астрономії провело виїзне засідання в ГАО. Час був тривожний, хоча тоді ще жевріли сподівання, що пожежу війни, яку наполегливо розпалювала РФ на сході України, вдасться зупинити. Після завершення порядку денного Ярослав Степанович організував каву просто неба — під столітніми дубами, повз які, за його словами, колись проходили монахи з Лаври, пря-

муючи до святих місць Феофанії. Жваве спілкування раптово обірвалося, коли надійшло повідомлення: саме в цю мить російські війська збили мирний пасажирський літак — рейс МН17, відомий нині всьому світу.

Про вибори президента НАНУ. Восени 2020 року Національна академія обирала нового президента. Вибори привернули надзвичайну увагу, адже йшлося про наступника Бориса Патона — видатної постаті з беззаперечним авторитетом як в Академії, так і в суспільстві. Ярослав Степанович доклав значних зусиль, щоб цей процес відбувся відкрито, чесно й демократично: були його публічні виступи в пресі та медіа, гарячі дискусії на засіданнях Президії НАН України. Однак хотів би згадати один показовий епізод цієї кампанії. Ярослав Степанович ініціював створення й діяльність неформальної академічної ініціативної групи “Наука та інновації”, на засіданнях якої протягом кількох років обговорювали актуальні питання розвитку Академії та ролі науки в суспільстві. Завдяки його авторитету вдалося запросити чотирьох із п’яти кандидатів у президенти Академії для представлення своїх програм перед учасниками групи. Можна сказати, що на жодному іншому передвиборчому майданчику кандидатам не довелося пройти через таке випробування, як на цих зібраннях.

Ярослав Степанович — природжений лідер, має невичерпне джерело енергії й сили, даровані йому природою, виховані родиною і рідною землею, відшліфовані власною волею та характером. Многая літа ювіляру! Слава Україні!

Елла Лібанова, академік НАН України, доктор економічних наук

Є в цьому світі зацікавлені люди — саме вони стають видатними науковцями, винахідниками, суспільними діячами, відкривають нові світи. Це притаманно небагатьом, і навіть серед науковців зацікавлених людей, чиї інтереси виходять за межі професійної сфери, можна перерахувати на пальцях. Такою людиною є Ярослав Степанович Яцків, за яким я завжди спостерігаю із певним подивом і захопленням.

Крім цілком закономірного й очікуваного прагнення зрозуміти астрономію, він постійно виявляє інтерес до найрізноманітніших сфер. Не пам’ятаю засідання Президії НАН, на якому б він не задавав питання доповідачам — хімікам, фізикам, математикам, біологам, історикам, літераторам, економістам. І ці питання не є побічними, вони віддзеркалюють і справжній інтерес, і глибокі професійні знання. Його можна зустріти — чи як учасника, чи як слухача — на зібраннях і дискусіях з надзвичайно широкого кола питань, і не має значення, коли і де вони відбуваються. Завдяки такій енциклопедичності п. Ярославу вдалося заснувати і видавати упродовж 20 років, як на мене, найкращий в Європі науково-популярний журнал “Світогляд”, куди написати статтю вважають для себе честю більшість моїх знайомих науковців.

Супутником такої цікавості є доброзичливість і бажання підтримати чи не всіх талановитих людей, які зустрілися на довгому життєвому шляху, які хочуть і можуть працювати. Не знаю, скільки є офіційних учнів у Ярослава Степановича, скільки він підготував науковців, впевнена, що чимало. Але, крім цього кола щасливців, є значно більше людей, кого доля звела з ним і кого він вчив, мабуть, не докладаючи якихось спеціальних зусиль, а просто постійним своїм прикладом. Так, мене особисто п. Ярослав навчив поєднувати наукову принциповість із науковою ж доброзичливістю, за що я йому безмежно вдячна.

**Віктор Жовтянський, член-кореспондент НАН України,
доктор фізико-математичних наук**

Якщо звернутися до енциклопедичної статті про наукову періодику України, то серед понад 80 видань НАН України лише одне має науково-популярний характер — журнал “Світогляд”. Вважаю його одним із найсвітліших явищ сучасного академічного життя. У контексті цієї мозаїки вітань до ювілею Ярослава Степановича “Світогляд” постає ще одним, можливо, навіть неочікуваним маркером його багатогранної праці в академічній сфері. Саме праці, бо поширене уявлення про головного редактора як про формальну “ознаку статусу” точно не про нього. Від часу заснування журналу у 2006 році кожен із шести щорічних випусків відкривається вступним словом редактора, зміст якого узгоджений з тематикою номера. Принаймні за близько десяти років мав участь в редколегії я не пригадую винятків з цього правила. Добірка цих текстів дає змогу глибше зрозуміти, як формувався редакторський стиль ювіляра.

Так, у випуску журналу, присвяченому 30-річчю проголошення незалежності України, він пригадує, як ще за часів іншої держави, у “Московії”, брав участь у форумі “За без’ядерний світ, за виживання людства” (1987). Найсильніше враження на нього справив виступ Андрія Сахарова — це була його перша публічна поява після заслання до Нижнього Новгорода. Ще однією знаковою подією став перший форум інтелігенції України під головуванням Олеся Гончара та Івана Драча, де ювіляр мав честь виступити перед учасниками. Водночас він із гіркотою констатує: навіть через 30 років незалежності найбільшою загрозою для України залишаються неефективність влади, цинізм і корупція значної частини вищого істеблішменту.

У певному сенсі симетричним є випуск журналу, присвячений 90-річчю від дня народження незабутнього Івана Дзюби. У ньому чотири роки тому редактор наголошував на винятковій ролі цього багатогранного вченого-гуманітарія у пробудженні національної свідомості українців, порівнюючи її з вибухом наднової у Всесвіті. Далі Ярослав Степанович писав:

Свідомі українці відчули настійну потребу не пристосовуватися до умов такої викривленої в національно-культурному сенсі життя й почали відмовлятися бути перевертнями. Щоправда, мені знадобилося ще багато років, щоб відважитися стати на цей новий національно свідомий шлях. Багатолітні традиції західноукраїнської родини ніби й сприяли такому моему поступу... І лише в часи горбачовської “перебудови” в мене вже вистачило мужності “дослухатися до Дзюби”. Тому й відважився 1990 р. очолити в системі АН УРСР Комітет з науки і культури для зв’язків з українцями за кордоном (від 1994 р. — Український міжнародний комітет з питань науки і культури при НАН України).

Я навмисно подаю це контрастне цитування, щоб наголосити: протягом майже двадцяти років активної публікаційної діяльності журнал “Світогляд” під керівництвом свого редактора компенсував той “борг”, про який він сам писав, — роки роздумів і вагань перед тим, як стати на “новий національно свідомий шлях”. Минулого року Ярослав Степанович разом з редакційною командою цілком заслужено став лауреатом академічної премії в номінації “Найкраща науково-популярна публікація” — за систематичний і високопрофесійний випуск періодичного журналу про науку. Офіційно тематика журналу охоплює популяризацію сучасних наукових знань — від фізики до гуманітаристики, формування наукового й культурного світогляду, збереження спадщини української науки та аналіз глобальних викликів ХХІ століття (екологія, технології, етика). Та й цей перелік не вичерпний. Специфіка журналу передбачає

також постійне реагування на актуальний соціально-політичний контекст і культурні процеси. І головний редактор завжди тримає руку на пульсі.

Пам'ятаю, як і мене самого колись “вишукали” серед потенційного активу. На відміну від Ярослава Степановича, мій перехід “на національно свідомий шлях” відбувся раптово. Це сталося 24 липня 1990 року — у день підняття Національного прапора на Хрещатику, за 13 місяців до проголошення Незалежності. Тоді ми, 12 із 23 членів Президії Київради (саме стільки потрібно було для ухвалення рішення), відкритим голосуванням у присутності керівництва МВС мали проголосувати за підняття прапора на щоглі біля Київради. Інакше Київ ризикував повторити тбіліський сценарій 9 квітня 1989 року: на подвір'ї вже стояли десятки вантажівок зі спецпідрозділами, готовими до “зачистки”. Ми проголосували. Формально кворуму не було, однак переміг здоровий глузд — уникли кровопролиття.

Потім були й протести прокурора, й інші стандартні дії тих, хто програв, але процес уже став незворотним: злам суспільного мислення відбувся. Проте радянська система ще довго діяла на глибинному рівні. Зокрема, бездоганно спрацювали кадебісти: згадки про цю подію було тихо вилучено з газетних архівів і навіть із фондів академічної бібліотеки. Тому не дивно, що навіть добре поінформовані інтелектуали називають першим “Майданом” студентську “революцію на граніті” у жовтні 1990 року. Однак попередня акція зібрала, ймовірно, сотні тисяч людей, заповнивши Хрещатик від площі до Київради й далі. Об'єктивні свідчення — у випусках “Світогляду” (№ 4 і № 1 за 2016 і 2017 рр., а також № 4 за 2021 р.) та наведених у них посиланнях. Саме за такі публікації з новітньої історії я вдячний редакції й особисто головному редактору. Якщо факти зафіксовано в друці, настане час — і всі крапки над “і” буде розставлено.

Цей короткий фрагмент лише підкреслює, яким складним шляхом ми проходимо разом із нашою державою. Тим більше ювіляр по праву заслуговує на щире і величне “Многая літа!”. Був би ближче, доніс би це більш переконливо.

Роман Кушнір, академік НАН України, доктор фізико-математичних наук

З Ярославом Яцківим мене познайомив десь в 1994–95 роках світлої пам'яті Олег Романів, на той час голова Наукового товариства імені Шевченка (НТШ) в Україні. Зустріч відбулася в Президії НАН України, у кімнаті, в якій працював очолюваний Ярославом Степановичем Український комітет з питань науки і культури при НАН України. Під час цієї зустрічі обговорювали питання співпраці НТШ з Комітетом, зокрема перевидання “Енциклопедії українознавства” Володимира Кубійовича, започаткування спільно з НТШ багатотомного видання “Енциклопедії Сучасної України”. З боку Ярослава Яцківа відчувалося велике бажання всебічно сприяти діяльності Товариства в Україні, відновленого в жовтні 1989 року після його ліквідації у 1940 році та років заборони на саму згадку. Відтоді я часто зустрічався з дійсним членом НТШ Ярославом Яцківим (обраним 22.10.1998 р., в час відзначення 125-річчя Товариства), обговорюючи різні аспекти діяльності НТШ в Україні. Особливо багато довелося спілкуватися мені вже як голові НТШ під час відзначення у 2023 році 150-річчя діяльності Товариства, зокрема у зв'язку із підготовкою ювілейного номеру науково-популярного журналу “Світогляд”, присвяченого цій події.

Інститут прикладних проблем механіки і математики ім. Я. С. Підстригача НАН України, який маю честь очолювати з 2003 року, має сформовані впродовж тривалого часу плідні наукові контакти з Головною астрономічною обсерваторією (ГАО) НАН України, яка успішно функціонує вже 50 років під керівництвом академіка Ярослава Яцківа. Саме завдяки співпраці із ГАО та з іншими пов'язаними із нею науковими інституціями науковці Інституту долучилися до формування і виконання академічної програми “Космомікрофізика”. Її виконавці (і дуже важливо, що з ініціативи Ярослава Степановича це також співробітники університетів) удостоєні Державної премії України в галузі науки і техніки. У подальшому наші працівники брали участь у реалізації Програми НАН України з наукових космічних досліджень, якою керував Ярослав Степанович. Саме завдяки такій співпраці наш Інститут є однією із трьох установ України, що забезпечили її участь у перспективному проєкті створення мережі черенковських телескопів. За сприяння Ярослава Степановича науковцями нашого Інституту захищено в ГАО 2 докторські і 5 кандидатських дисертацій, а провідний співробітник Інституту доктор фізико-математичних наук Олег Петрук був обраний у квітні 2025 року членом-кореспондентом НАН України за спеціальністю “Космомікрофізика” по Відділенню фізики та астрономії НАН України.

Від жовтня 2020 року маю можливість постійно співпрацювати з Ярославом Степановичем у складі Президії НАН України. Разом із виконанням обов'язків голови Редакційно-видавничої ради НАН України, він є надзвичайно активним при обговоренні практично всіх наукових та науково-організаційних питань діяльності Національної академії наук на засіданнях її Президії. І майже завжди лейтмотивом його виступів є конструктивні пропозиції стосовно повної реалізації ролі Академії як головної наукової інституції держави, підтримки розвитку науки в Україні, належної оцінки праці науковців.

Вважаю, що отримані особисто академіком НАН України Ярославом Яцківим та під його керівництвом кількома поколіннями науковців ГАО фундаментальні результати є окрасою української науки й гідно представляють її у світовій астрономічній науці. Успіхи його наукової школи стали дороговказом при виборі життєвого шляху багатьом молодим людям та надихають на наукові звершення молодих науковців усіх осередків астрономічної науки в Україні.

Ярослав Яцків є безперечним науковим та моральним авторитетом в Україні та за її межами, а очолюваний ним колектив здобув високу репутацію серед широких кіл українського суспільства, демонструючи неодноразово взірці відстоювання високих цінностей у науці й освіті, докладаючи багато зусиль для збереження і розвитку культурної і наукової спадщини українського народу, для піднесення його загально-освітнього рівня й реалізації національних устремлінь як вільного європейського народу.

Ірина Матяш, доктор історичних наук

Ярослав Степанович Яцків — надзвичайно помітна постать в українській науці: академік НАН України, доктор фізико-математичних наук, директор Головної астрономічної обсерваторії НАН України, президент Української астрономічної асоціації, перший заступник Міністра освіти і науки України у 2000–2004 роках, член Президії Національної академії наук України. Це лише частина переліку заслуг видатного вче-

ного в галузі астрономії, космічної геодинаміки та космічних досліджень. Ім'я академіка Яцків знає також і в світі: він єдиний українець, відзначений міжнародною премією Євросоюзу імені Рене Декарта (2003), є іноземним членом Польської академії наук, головою дирекції Міжнародної служби обертання Землі (1992–1995) і навіть Почесним громадянином м. Таріха (Болівія). У Всесвіті теж знають видатного астронома — одне з малих космічних тіл названо його ім'ям (астероїд 2728 Yatskiv). Наукова діяльність Ярослава Степановича оцінена численними нагородами й вимірюється видатними учнями, роботою обсерваторій і блискучими науковими дослідженнями вченого. Однак у його багатогранному доробку привертає увагу один показовий аспект — науково-організаційна діяльність. Зупинюся лише на трьох уроках, які важливі не лише для керівників різних рівнів у науці, а й мають ширше, універсальне значення.

Три уроки наукового менеджменту від академіка Яцків.

Урок перший. Вміння щиро делегувати повноваження. Своїм безпосереднім знайомством з Ярославом Степановичем завдячую директорів Інституту енциклопедичних досліджень НАН України Миколі Григоровичу Железняку. Вдячна йому за честь бути членом вченої ради цього унікального інституту разом із визначними вченими енциклопедичного мислення, яких він зумів об'єднати. До речі, маємо ще один ювілей: 20 років від заснування цієї установи: 1 квітня 2005 року Я. С. Яцків став директором-організатором Інституту енциклопедичних досліджень НАН України, передавши ключову роль у його розбудові молодшому колезі, кандидату філологічних наук М. Г. Железняку. Довіра керівника надихає, дружня підтримка додає впевненості, а щире делегування повноважень пробуджує відповідальність. Саме в такій атмосфері — на продуманих засіданнях вченої ради, під час змістовних виступів і палких дискусій — формувалися задуми та вибудовувалася стратегія Інституту. Ярослав Степанович був присутній на кожному засіданні й завжди брав участь у дискусіях. І робив це не для протоколу, а тому, що майбутнє установи було йому небайдужим. А після офіційної частини завжди були дружні розмови — ті, що хотілося б зафіксувати для історії.

Урок другий. Небайдужість і любов до своєї справи життя. Стосовно Ярослава Степановича така оцінка видається цілком природною: він уміє запалювати інших власним ставленням до справи. Суворий науковець на трибунах великих зібрань, у колі однодумців академік Яцків перетворювався на натхненного співрозмовника — уважного до думок колег, відкритого до ідей, щедрого на власні задуми. Після засідань вченої ради нерідко обговорювали й іншу його ініціативу — дискусійний клуб “Елітарна світлиця”, що почав роботу 1996 року під його головуванням у Будинку вчителя. Як очільник Українського міжнародного комітету з питань науки і культури при НАН України, Ярослав Степанович послідовно зміцнював міжнародні зв'язки вітчизняних учених і прагнув залучити до них якомога ширше коло українських науковців. У цій діяльності відчутний внесок зробив і Микола Григорович Железняк.

Найпереконливішим свідченням любові академіка Яцків до своєї справи стало моє відвідання Головної астрономічної обсерваторії НАН України — установи, якою він незмінно керує від 1976 року. Ця своєрідна екскурсія до унікального наукового об'єкта в Голосіївському лісі лише підтвердила очевидне: результатів у науці можна досягати лише тоді, коли її роблять із любов'ю, навіть у реаліях постійної боротьби за саме право існувати. Ця думка зміцніла після мого перебування в приватній Андрушівській астрономічній обсерваторії з поетичною назвою “Липневий ранок”, створеній учнем Ярослава Степановича — Юрієм Іващенко. Унікальна діяльність Іващенко — наочний доказ того, як ідеї вчителя продовжуються в учнях, особливо ті, що засновані на відповідальності, небайдужості й прихильності до обраної справи.

Урок третій. Популяризація науки як форма презентації і заохочення молоді.

Маючи таких учнів, академік Яцків ніколи не скаржився на брак молоді, зацікавленої наукою. Водночас загальне зниження мотивації молодого покоління до наукової діяльності було об'єктивною реальністю, передусім через відсутність належних умов праці та гідної оплати. З огляду на це важливим майданчиком популяризації науки став журнал "Світогляд", заснований Ярославом Степановичем 2006 року. Креативний авторський колектив, жвавий інтерес читачів, увага до проблем і здобутків світової та української науки, а також до дискусій про глобальні виклики XXI століття — усе це стало візитівкою часопису завдяки його головному редакторові. Ярослав Степанович запрошував членів вченої ради Інституту енциклопедичних досліджень до авторського колективу, обговорював стратегію діяльності Міжнародної асоціації українців, президентом якої він тоді був.

Прості, але незмінно дієві уроки від справжнього вченого, організатора науки, громадського діяча й наставника: щиро любити свою справу, щедро ділитися знаннями з молоддю, вірити в людей, не боятися ризику й завжди залишатися чесним. У цьому — запорука успіху.

Дякую, шановний Ярославе Степановичу! Нехай посіяні Вами зерна сходять пишним колосом!

Тетяна Добро, доктор наук із соціальних комунікацій

З дитинства відчуваю велику повагу до фізиків, знавців точних і природничих наук. Вони здаються мені особливо талановитими людьми, які здатні сягати незрозумілих мені речей. Тому, коли на початку 2000-х років я познайомилась з директором Головної астрономічної обсерваторії НАН України, доктором фізико-математичних наук, академіком НАН України, вченим зі світовим ім'ям Ярославом Степановичем Яцківим, я відчула певне хвилювання. Зустріч відбулась в Інституті енциклопедичних досліджень, директором-організатором якого він був. Попри значні наукові досягнення в галузі астрономії, космічної геодинаміки та космічних досліджень, численні регалії, заслужені державні й почесні нагороди, він виявився скромним, простим у спілкуванні, товариським, доброзичливим. Ярослав Яцків поруч з Іваном Дзюбою, Миколою Железняком доводив свою любов до України діями, він вважав, що молодій державі дуже потрібна національна енциклопедія і створювати її треба на науковому рівні. Ми не раз зустрічалися на засіданнях вчених рад Інституту енциклопедичних досліджень НАН України, наукових конференціях. Мене вражають його глибокі знання в багатьох сферах гуманітаристики, широкий світогляд. Його м'який гумор неодноразово допомагав при вирішенні складних питань у гарячих суперечках. Відвідували ми з колегами й очолювану ним Головну астрономічну обсерваторію, де Ярослав Степанович відкривав нам дивовижне зоряне небо, фахово й захопливо розказував про далекі планети, комету Галлея. Подумалося, щоб сягати зірок, треба добре стояти на землі. Мені здається, що його наукові відкриття й високе служіння науці йдуть від працездатності, наполегливості, відданості справі, а також глибокої любові до рідної землі, патріотизму й людяності. Ярослав Степанович — вчений і громадський діяч, якому віриш і в якого віриш. Доводить це він усім своїм життям, високими цілями та шляхетними вчинками.

Микола Жулинський, академік НАН України, доктор філологічних наук

“Бермудські трикутники” академіка Ярослава Яцківа

... Бачу, рвійно збігає сходами будинку Національної академії наук України на вулиці Володимирській, 54 вічно заклопотаний академік Я. Яцків, зупиняється на тротуарі й позирає наліво, вишукуючи очима прогалину в нескінченному русі авт, аби перебігти на другий бік вулиці — до Київського будинку вчителя. Перебігає від одного — головного — кута свого “бермудського трикутника” — від Президії НАН України, де він координує науково-видавничу справу Академії, наукові космічні дослідження тощо, до другого — громадського — кута. Це будинок Української Центральної Ради, в якому він, можна сказати, духовно “оселився”, активно господарює як ініціатор, організатор і голова дискусійного клубу “Елітарна світлиця”.

... Бачу, таки перебіг на другий бік Володимирської і, здається, скосив оком праворуч, до бульвару Тараса Шевченка, за ріг Володимирської. Там сіріє похмура будівля Міністерства освіти і науки, в якій він, перший заступник міністра, відповідав протягом 2000–2001 рр. за наукову сферу України. Це той третій кут, після відставки з якого Ярослав Яцків не полишив працювати над проблемою реформування наукової сфери. Саме за моїм, як радника Президента України В. А. Ющенка, та за його дорученням академік Я. С. Яцків та Президент Києво-Могилянської академії В. С. Брюховецький підготували низку документів — аргументованих пропозицій щодо реформування академічної науки, галузевої науки і науки університетської.

Таких “бермудських трикутників” у Ярослава Яцківа є ще багатенько. Скажімо, чи не найважчий, найголовніший — це Головна астрономічна обсерваторія НАН України, його “рідна домівка”, директором якої він послужив майже пів століття. Цей науковий кут завдав йому і багато клопотів, і багато приніс успіхів — забезпечив Головному астроному України світове визнання.

Інший громадський кут у цій “орбіті” — Український міжнародний комітет з питань науки і культури при НАН України, головою якого академік Я. Яцків став напередодні проголошення незалежності України. Саме в Київському будинку вчителя переважно вечорами й відпрацював Ярослав Степанович на громадській ниві близько двох десятиліть.

Перш ніж вступити до цієї історично знакової будівлі, в якій засідала Українська Центральна Рада, академік Яцків на мить зупиниться, поглядаючи, чи на місці меморіальні дошки пам’яті визначних діячів Центральної Ради, митрополита Андрія Шептицького...

Зайшовши у вестибюль Будинку вчителя, згадає, як реалізовувався міжнародний проект “Універсал”, зокрема, як встановлювали триптих — увічнених у бронзі видатних будівничих Української Народної Республіки, творців IV універсалу. І це завдяки його наполегливості, сприянню та матеріальній допомозі президента УНР в екзилі Миколи Плав’юка та незабутнього Степана Ільницького, який, незважаючи на свій похилий вік і слабке здоров’я, по декілька разів на рік прибував із Канади в Україну для звершення проекту “Універсал”.

Крім встановлення меморіальних дошок, Ярослав Яцків домігся видання спільно з Інститутом історії України двотомника архівних документів Центральної Ради та книги “Діячі Центральної Ради”, яку підготував до друку відомий історик Владислав Верстюк.

Неможливо назвати всі ці кути “трикутників діяльності” академіка Яцківа — навіть у його книзі спогадів “Земне тяжіння” 1999 року видання та в “Хроніках постувільного життя” 2011–2015 та 2016–2019-х років не весь обшир його наукової і громадської діяльності відтворений. Складається враження, що Ярослав Степанович за собою не встигає. Поспішає всюди встигнути, виступити, вважаючи, що йому долею, усвідомленим національним обов’язком судилося бути у вирі подій науково-просвітнянського та громадсько-політичного життя України.

У цьому бурхливому “бермудському” вирі громадських обов’язків та особистих, національно усвідомлених зобов’язань він не тоне, навпаки, повсякчасно, переважно в так звані позаурочні часи та суботньо-недільні дні, “занурюється” по вінця в ці життєво важливі для нього події громадсько-політичного життя країни. А головне, академік Яцків — не спостерігач, не просто учасник, а, як правило, організатор і активний громадський діяч, який найчастіше сам і створює ці “бермудські трикутники”, збурюючи нерідко свідомо провокативно-дискусійними судженнями як власну ініціативну енергію, так і енергію учасників численних зібрань.

Як при цьому не згадати ще раз засідання дискусійного клубу “Елітарна світлиця”, які проводилися впродовж 25 років щомісяця для обговорення різних проблем життя України і світу. І вступне слово голови Клубу Ярослава Яцківа, зазвичай, відзначалося намаганням викликати полемічну хвилю виступів.

Здається, жодне засідання Президії НАН України не обходилося без запитань до доповідачів і тих, хто виступав в обговореннях, члена Президії НАН України Я. С. Яцківа. А якщо часом йому не вдалося домогтися слова, то він залишався після засідання президії на “чай із Б. Є. Патеном” і там висловлював Президенту НАН України свою, переважно дискусійну думку з того чи іншого питання, пов’язаного з діяльністю Академії.

Я називав Ярослава Степановича порушником академічного спокою. Він насправді таким був і залишається. Бо доля Академії його хвилює, науково-дослідницька та науково-видавнича справа НАНУ — це його життя, його тривоги й переживання. Як і доля, як і майбутнє України. Саме тому академік Яцків увійшов до складу ініціативної групи “Перше грудня”, на засіданнях якої гаряче обговорювалися питання духовного відродження України, національної єдності та майбутнього поступу. Саме тому Ярослав Яцків був одним із організаторів Міжнародного конкурсу української мови імені Петра Яцика. Саме тому він виступав на відкритті IX Міжнародного конгресу українців. Саме тому академік Яцків — член Правління Конгресу української інтелігенції. Саме тому він ініціював видання і є головним редактором науково-популярного журналу “Світогляд”...

Саме тому, що Україна, її доля, її майбутнє — це головне “земне тяжіння” академіка НАН України Ярослава Яцківа, визначальний смисл його життя. Він і витворює ці “бермудські трикутники” подвижницької — науково-дослідницької та громадсько-політичної — діяльності, в яких бурхливо вирає його ініціативна енергія і творчий дух.

Максим Стріха, доктор фізико-математичних наук

Коли мене було вперше призначено заступником міністра освіти і науки України в лютому 2008 р., мій попередник Андрій Гуржій передав мені як оберіг старовинну ікону. Був присутній на цій урочистій церемонії і Ярослав Яцків, який шістьма

роками раніше сам передав, завершуючи свою міністерську каденцію, цю ж ікону Андрію Гуржію.

Звісно, моє спілкування з попередниками по головному кабінету в будинку на бульварі Шевченка, 16 не обмежувалося цією подією. За кожної нагоди я питав у Ярослава Степановича та Андрія Миколайовича фахової поради, запрошував їх до роботи в численних профільних радах та робочих групах. Зізнаюся: не завжди я чинив так, як вони радили, але кілька разів їхні підказки дозволили мені реалізувати важливі ефективні рішення чи уникнути болючих помилок. І за це я їм досі надзвичайно вдячний.

У квітні 2010 р., залишаючи цей кабінет, я передав ікону новопризначеному голові Держнауки Борису Гриньову, і Ярослав Яцків знов-таки був при цьому. А в травні 2014-го Борис Вікторович передав цю ікону мені назад — теж у присутності Ярослава Степановича.

Наступні роки були складними, починалася війна (спершу — гібридна). Але саме тоді Україна стала асоційованим членом ЦЕРН та програми “Горизонт-2020”, було ухвалено новий закон про науку, який передбачив створення Національного фонду досліджень, відбувся перший (на жаль, досі й останній) аудит наукової сфери України експертами Єврокомісії. Все це — немалою мірою й тому, що в науковій галузі існувала тяглість напрацювань і дій, символом і оберегом якої була старовинна ікона.

У вересні 2019 року я просто залишив її в своєму кабінеті. Передати її наступнику я не мав жодної змоги — він не хотів публічних зустрічей зі мною. Відмовився він зустрітися й із Ярославом Степановичем, який наполягав, щоб ікону було все ж передано — коли не мною, то ним.

Це був час, коли “зелені” намагалися виправдати свою назву, діючи “з чистого аркуша”, начебто нічого вартісного до них зроблено не було. Відтоді я більше жодного разу не переступив порогу МОН, якому віддав понад сім років життя: мене ніхто туди не кликав, а набиватися некликаним я вважав за некоректність.

На тлі пандемії “ковіду” й початку повномасштабного російського вторгнення відбувалася калейдоскопічна зміна людей у головному кабінеті на Шевченка, 16: за 3 роки їх змінилося троє. Лише четвертий за попередньою роботою був таки пов’язаний з організацією університетської науки і знову почав утілювати в життя те, що було готове до впровадження ще влітку 2019-го. А ікона, як кажуть знайомі працівники міністерства, тим часом десь загубилася...

Академік Ярослав Яцків чверть століття тому намагався започаткувати важливу традицію тяглості в управлінні у сфері науки. Вона проіснувала майже двадцять років, і не його вина, що її обірвали випадкові люди, які заповнили більшість урядових кабінетів восени 2019-го. Будемо сподіватися, що далі повага до напрацювань попередників знову відродиться. Бо ж багато документів, які підготував на початку нового тисячоліття тодішній перший заступник міністра освіти і науки Ярослав Яцків, не втратили актуальності й досі.

Yaroslav Yatskiv: a portrait in sketches

Anatoly Zagorodny

Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-7953-6726

Email: zagorodny@nas.gov.ua

Ihor Huk

Medical University of Vienna, Vienna, Austria

Email: ihor.huk@gmail.com

Anatoliy Negriyko

Institute of Physics of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-2954-5157

Email: negriyko@nas.gov.ua

Ella Libanova

Institute for Demography and Life Quality Problems of the National Academy of Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine

ORCID: 0000-0001-7170-7159

Email: libanova@nas.gov.ua

Victor Zhovtyansky

Institute of Gas of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-9532-423X

Email: zhovt@ukr.net

Roman Kushnir

Pidstryhach Institute for Applied Problems of Mechanics and Mathematics
of the National Academy of Sciences of Ukraine, Lviv, Ukraine

ORCID: 0000-0003-2749-6846

Email: kushnir@iapmm.lviv.ua

Iryna Matiash

Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-7565-1866

Email: matiashib@nas.gov.ua

Tetiana Dobko

Vernadsky National Library of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-5993-7856

Email: dobko@nbuv.gov.ua

Mykola Zhulynsky

Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: 0000-0003-1474-728X

Email: zhulynskyj@nas.gov.ua

Maksym Strikha

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine;
V. Lashkaryov Institute of Semiconductor Physics of the National Academy of Sciences of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-2380-0305
Email: maksym_strikha@hotmail.com

Abstract

On 25 October 2025, the distinguished Ukrainian astronomer and geodesist, a leading specialist in astrometry and space geodynamics, and a prominent public and civic figure, Yaroslav Stepanovych Yatskiv, celebrated his 85th birthday. This “kaleidoscope” collection brings together brief sketches — vignettes by leading figures of Ukrainian science — that together form a portrait of the jubilarian.

Keywords

Yaroslav Yatskiv, anniversary, scientist, public figure, leader in science.